Tècniques d'anàlisi qualitativa

María Jiménez Buedo
Andrés Santana Leitner

PID_00162008

Material docent de la UOC

UOC
Universitat Oberta de Catalunya

María Jiménez Buedo **Andrés Santana Leitner**

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Ana Sofía Cardenal (2012)

Primera edició: setembre 2012
© María Jiménez Buedo, Andrés Santana Leitner
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2012
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Disseny: Manel Andreu
Realització editorial: Eureca Media, SL
Dipòsit legal: B-22.843-2012

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Introducció

La **ciència política** és una de les disciplines, dins de les ciències socials, que ha experimentat una transformació més profunda durant les dues últimes dècades. A penes en vint anys, la disciplina ha canviat de manera profunda i assumptes o enfocaments teòrics que en els anys vuitanta provocaven debats acaloradíssims que dividien en dos bàndols (en el millor dels casos, de vegades en diversos) els departaments de ciència política, ara s'entenen com a part del *mainstream* de la disciplina.

Aquesta revolució que ha transformat radicalment l'activitat de gran part dels joves politòlegs i de molts dels més veterans ha tingut a veure, en part, amb el canvi de gust, o d'interès, per alguns temes en benefici d'altres.

> Així, per exemple, l'auge en l'estudi de les transicions dels règims autoritaris en les democràcies liberals que va acompanyar la disciplina en els vuitanta i part dels noranta ha deixat pas a temes nous, com exemplifica, entre molts altres, l'augment considerable del nombre de treballs dedicats a analitzar les causes i els efectes de la violència política en totes les seves formes –qui sap si els esdeveniments recents associats al que s'ha anomenat *la primavera àrab* tindran com a conseqüència revitalitzar l'estudi de les transicions, després d'una dècada de declivi relatiu.

No obstant això, i tornant al fil argumental que ens ocupa, el canvi en els últims anys en el focus d'interès dels politòlegs, si bé és rellevant, no és comparable amb la veritable transformació que ha tingut lloc en el **camp d'estudi** de què s'ocupa aquesta assignatura, i que té a veure amb la concepció que es té del mètode.

Des del final dels anys noranta, s'ha anat gestant una cosa semblant a una **síntesi analítica** mitjançant la qual s'ha signat la pau o, almenys, una treva, en les guerres metodològiques que van assolar la ciència política i altres disciplines afins a les acaballes dels vuitanta. Aquesta síntesi analítica defineix un escenari en el qual la ciència política *mainstream* o estàndard dóna per bons una sèrie de principis epistemològics (això és, principis relatius als fonaments del coneixement) que entén compartits per una gran majoria dels politòlegs. Aquests principis es podrien resumir en dos:

1) el pluralisme metodològic, i

2) la conveniència dels enfocaments analítics i la parsimònia explicativa en detriment d'enfocaments que necessiten el coneixement previ d'una terminologia abstrusa o no apta per als no iniciats.

Tots dos principis poden semblar poca cosa, però si es pensa en la situació de la ciència política en els anys vuitanta, ni tan sols aquests dos preceptes no es podien considerar compartits per tots. Els debats metodològics de llavors se soli-

en basar en la conveniència o no del domini total d'un enfocament o mètode sobre la resta: d'aquesta manera eren molt freqüents els debats que oposaven, com a alternatives excloents, els enfocaments **qualitatius** als **quantitatius**.

Per a la majoria dels científics socials, aquests termes feien referència al seu torn a tradicions que s'havien desenvolupat paral·lelament (i sense contacte) des de l'origen mateix de les ciències socials modernes: el **qualitatiu** i el **quantitatiu** s'associaven, respectivament, a la tradició **humanista** enfront de la tradició **naturalista**. O, en altres paraules, el qualitatiu quedava lligat a la tradició que concebia la ciència social com a part de les humanitats, sense lleis i a penes regularitats empíriques. El quantitatiu, en canvi, s'identificava amb aquesta altra tradició que concebia la ciència social com a part d'una ciència unificada, i per tant assimilable al mètode i *ethos* de les ciències naturals.

Vegeu també

L'associació del qualitatiu a la tradició humanista es veu amb profunditat en el mòdul "La pregunta d'investigació en els estudis qualitatius" d'aquesta assignatura.

Per tant, no era infreqüent que molts entenguessin que els avenços en el mètode quantitatiu ho fossin en detriment dels mètodes qualitatius, i que sentissin els desenvolupaments de l'estadística i l'econometria dels anys setanta i vuitanta com una amenaça per a les ciències socials. Encara que avui dia, finalment, hi ha una majoria de científics socials que conceben el *quali* i el *quanti* de manera complementària i insisteixen que la formació dels nous polítòlegs i sociòlegs ha de tenir en compte tots dos enfocaments, durant anys van ser molts els que des dels dos costats desitjaven una ciència social dominada exclusivament per un estil o l'altre.

D'aquest tema s'ocupa, en part, la reflexió de l'estadístic **David A. Freedman**. En un article tremendament atípic per a la seva època i per a les credencials del seu autor, Freedman ens fa reflexionar sobre el "**fetitxisme del mètode**", associat a l'ús de l'estadística en ciències socials a la fi del segle passat. En aquest article s'exposa un argument en contra de la idea que un mètode en si mateix pugui servir per a garantir la cientificitat dels nostres resultats. En concret, Freedman il·lustra com els mètodes estadístics, amb independència de com siguin de sofisticats, no són una condició ni necessària ni suficient per al bon raonament i la inferència científica. Per tant, l'autor ens dóna arguments per a combatre els que defensen la primacia d'un mètode sobre els altres i que, per tant, implícitament rebutgen la idea que les ciències socials avancen quan els científics socials adopten els mètodes que requereix el problema que estudien, sense dogmes ni rigideses i sense por d'abraçar el pluralisme metodològic a què ens referíem abans.

Un altre escenari en el qual es manifestava una lluita que amb massa freqüència es plantejava en termes d'"**el mètode**", en lloc de ser concebut com un dels mètodes possibles, fa referència a l'**elecció racional** i la seva penetració gradual des de l'economia a la resta de ciències socials a partir de la segona meitat del segle XX.

En el segon article que es presenta com a lectura d'aquest mòdul introductori de l'assignatura, **Ian Shapiro** fa referències només indirectes a algunes de les disputes més aferrissades protagonitzades recentment pels politòlegs, reflectides en el seu llibre epònim, en el qual ens va prevenir, ja el 1994, sobre els excessos dels que defensaven l'ús de l'enfocament d'elecció racional de manera massa emfàtica. Green i Shapiro van titular encertadament el seu llibre *Pathologies of rational choice theory: a critique of applications in political science* i amb aquest van constituir un fòrum adequat de discussió entre els més crítics de l'elecció racional i aquells altres que veien en aquest enfocament la manera de rescatar la disciplina dels seus pitjors vicis mitjançant un rigor analític que l'apropava a la que ja llavors s'imposava com a aspirant a reina de les ciències socials, **l'economia**.

> Avui dia, l'elecció racional constitueix una part consubstancial de la ciència política i és, clarament, no sols l'enfocament teòric més puixant, sinó també el dominant entre les noves generacions de politòlegs.

Shapiro, que escriu el 2002 l'article que es presenta a continuació, ratifica allò que, aleshores, eren fets consumats. De què es queixa, llavors, Shapiro? L'autor reprèn en el text que serveix d'introducció a aquesta assignatura una queixa que ja va formular anteriorment sobre l'estat actual de la ciència política. Segons Shapiro, no és infreqüent trobar en la disciplina treballs amb un disseny i una motivació que han estat guiats per la teoria o els mètodes afavorits per l'investigador en qüestió, més que per una preocupació substantiva per algun problema polític o puzle teòric que pugui sorgir a l'observador polític no acadèmic.

Shapiro es refereix a la preponderància dels treballs ***theory-driven*** o ***method-driven***, enfront dels treballs que són ***problem-driven***. L'autor troba que l'arrel d'aquest problema és en un zel excessiu per separar els valors dels fets en la pràctica de les ciències socials i que finalment acaba per ignorar els valors, la qual cosa té com a conseqüència que, en no tenir un interès substantiu (és a dir, guiat per un problema real amb unes implicacions ètiques que ens preocupin), els investigadors acaben triant els temes d'investigació moguts per modes metodològiques: un es deixa de dedicar a investigar el que importa i passa a investigar el que es porta, o allò que es pot investigar més fàcilment mitjançant el mètode o tècnica de moda.

Si això passa o no i en quina mesura defineix la pràctica de la ciència política actual és una cosa que l'estudiant d'aquesta assignatura haurà de jutjar per si mateix mitjançant la seva experiència personal en la disciplina, però també, a partir de les reflexions metodològiques que es proposen en aquesta assignatura.

Aquesta assignatura, i és important insistir en aquest punt, parteix de la superació d'un altre dels debats metodològics que van ocupar la ciència política en les últimes dècades del segle XX. Això és, l'enfrontament entre partidaris del mètode quantitatiu i els partidaris del mètode qualitatiu.

Com hem apuntat a propòsit de l'article de Freedman, els mètodes quantitatius i qualitatius han estat contraposats durant anys d'una manera artificiosa, de manera que un nombre no menyspreable d'experts en un d'aquests tipus de tècniques sovint menyspreava els de l'altre bàndol, com si qui es dediqués a les tècniques qualitatives no es pogués (ni s'hagués de) dedicar a les quantitatives i viceversa.

És cert que, per raons pragmàtiques, tradicionalment hi ha hagut una divisió, fins a cert punt lògica, del treball metodològic, de manera que els investigadors empíricament orientats s'han ocupat d'un d'aquests dos grans grups de tècniques a costa del desconeixement de les altres. Però desconèixer una tècnica o tenir-ne un coneixement només superficial mai no ens pot servir de raó per a renegar d'un enfocament metodològic.

D'altra banda, i afortunadament, la professionalització de la ciència política en les últimes dècades ha fet que la disciplina en conjunt es preocupi més dels mètodes i de les qüestions metodològiques en el seu conjunt: val la pena insistir en el fet que la formació metodològica ha cobrat més importància en la majoria dels programes de formació politològica, i avui dia els investigadors més apreciats són els que combinen en la seva feina totes dues tècniques, en funció (per a la tranquil·litat de Shapiro) dels requisits de la pregunta d'investigació de cadascú.

A partir de les lectures de Freedman i Shapiro podem entreveure com, durant anys, no solament va tenir lloc aquesta contraposició una mica enganyosa entre els mètodes quantitatius i els qualitatius sinó que, a més, alguns van defensar que l'ideal de la ciència política que havia de venir era eminentment **quantitativista**, i expressat en un llenguatge eminentment formal, i, per tant, els mètodes qualitatius s'havien de veure com un recurs d'última instància per als temes d'investigació que es resistien, per problemes de factibilitat, a un tractament quantitatiu o matemàtic. Amb els anys, a mesura que alguns dels millors treballs cientificosocials del canvi de segle desplegaven combinacions imaginatives de tècniques metodològiques qualitatives i quantitatives, la metodologia qualitativa ha anat recobrant el seu lloc en els currículums dels programes de grau i postgrau.

Si bé ara gairebé ningú no dubta que és absurd postular la superioritat d'un enfocament metodològic enfront d'un altre, no s'ha de caure en la idea fal·laç que les tècniques qualitatives i les quantitatives són equivalents en tots els aspectes. És aconsellable no perdre de vista que els mètodes quantitatius tenen costos d'entrada superiors per als no iniciats: la complexitat tècnica dels mètodes quantitatius és, en general, superior. Però és igual de difícil, partint

d'una pregunta d'investigació donada, traduir aquesta pregunta a un disseny d'investigació concret que desglossi les respostes a aquesta qüestió en operacionalitzacions concretes que s'expressen en termes d'una o altra tècnica metodològica quantitativa o qualitativa. D'aquesta qüestió ens ocuparem en la primera part d'aquesta assignatura, una vegada que hàgim repassat breument i en les lliçons preliminars els debats filosòfics principals que concerneixen el mètode científic i la seva aplicació a l'estudi social.

El mòdul "La pregunta d'investigació en els estudis qualitatius" discuteix un aspecte que s'ha de tenir en compte en qualsevol investigació qualitativa –per norma general, en la seva fase inicial–, a saber, el de la **identificació i justificació del problema**, i el de la **concreció i delimitació de la pregunta d'investigació**.

El mòdul "Causalitat, explicació i mecanismes en les ciències socials" ofereix un repàs de les qüestions principals sobre les quals tracta la filosofia de la ciència, amb atenció especial a la qüestió de què fa diferents (i què no) les ciències socials de la resta de disciplines. Així mateix, es repassen les qüestions principals que apareixen en els treballs teòrics sobre **causalitat**, **explicació** i **mecanismes** en les ciències socials, conceptes que, al cap i a la fi, constitueixen l'eix de pràcticament totes les investigacions empíriques en ciències socials.

Els mòduls restants de l'assignatura parlen d'aspectes o enfocaments concrets que s'han de veure o es poden haver de veure en (algunes) investigacions qualitatives. El mòdul "Estudis de cas o de casos" està dedicat als estudis de cas; el mòdul "Etnografies i treball de camp", als estudis etnogràfics i el treball de camp en les investigacions qualitatives, i el mòdul "Entrevistes, grups de discussió i enquestes", a les entrevistes, els grups de discussió i les enquestes.

Activitat

1. Penseu en un article de ciències socials escrit en els últims anys que us hagi semblat particularment convincent: quins mètodes utilitza l'autora o autor en qüestió? Descriviu si hauria estat o no possible o desitjable utilitzar algun mètode alternatiu per a contestar la mateixa pregunta que es formula en aquest article i raoneu la vostra resposta.

2. L'elecció racional: és un mètode quantitatiu, o qualitatiu? Raoneu la vostra resposta.

Continguts

Mòdul didàctic 1
La pregunta d'investigació en els estudis qualitatius
María Jiménez Buedo i Andrés Santana Leitner
1. La pregunta d'investigació en els estudis qualitatius
2. Perspectives per precisar la pregunta d'investigació

Mòdul didàctic 2
Causalitat, explicació i mecanismes en les ciències socials
María Jiménez Buedo i Andrés Santana Leitner
1. Per què cal estudiar causalitat
2. Comparació i causalitat
3. El patró or de les inferències causals: l'estructura d'un experiment
4. Dos enfocaments: explicació causal basada en contrafàctics i basada en mecanismes

Mòdul didàctic 3
Estudis de cas o de casos
María Jiménez Buedo i Andrés Santana Leitner
1. Estudis de cas, de casos i tècniques de selecció

Mòdul didàctic 4
Etnografies i treball de camp
María Jiménez Buedo i Andrés Santana Leitner
1. Etnografia i treball de camp

Mòdul didàctic 5
Entrevistes, grups de discussió i enquestes
María Jiménez Buedo i Andrés Santana Leitner
1. Entrevistes, grups de discussió i enquestes

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Freedman, David A. (1991). "Statistical models and shoe leather". *Sociological Methodology* (vol. 21, pàg. 291-313).

Shapiro, I. (2002). "Problems, methods, and theories in the study of politics, or what's wrong with political science and what to do about it". *Political Theory* (vol. 30, núm. 4).